

TASAVVUF
Muallim Mâhir İz

MUALLİM ABDULLAH MÂHİR İZ BEY, 28 Ocak 1895 tarihinde İstanbul'da doğdu, 9 Temmuz 1974'te vefat ederek Sahrâ-yı Cedîd kabristanına defnedildi. Âlimler yetiştiren Kûlâhîzâde ailesine mensuptur. Babası, Medine ve Ankara kadılıklarında bulunan Abdülhalim Efendi'dir. Babasının vazifesi dolayısıyla tahsilinin bir kısmını da Medine'de yapmıştı. Ankara'da buldukları sırada Sultanî Mektebi'ni bitirdikten sonra aynı okulda öğretmenliğe başladı (1916).

Zamanın tanınmış ilim ve edebiyat şahsiyetlerinden istifade eden Mâhir İz, 23 Nisan 1920'de açılan Birinci Büyük Millet Meclisi'nde zabıt kâtipliği de yapmakta idi. Bu sırada tanıştığı Mehmed Âkif Ersoy'un dostluğunu kazandı. Kendisinin sohbetlerinden, ayrıca Farsça ve Fransızca eserler okuyarak bilgisinden pek çok istifade imkânı buldu.

1924 yılından sonra İstanbul'a geldi. Muhtelif sivil ve askerî okullarda Türkçe ve Edebiyat öğretmenliği ve idareciliklerde bulundu. 1938 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesini de bitirdi.

Son yıllarında Haydarpaşa Lisesi edebiyat öğretmenliği (1949-57), İstanbul İmam Hatip Lisesi müdürlüğü (1958-59) ve Özel Fatih Erkek Koleji kurucu müdürlüğü (1965-68) ile emekli olduktan sonra yeniden mesleğine dönerek İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü (İlâhiyat Fakültesi) Edebiyat, Tasavvuf Tarihi, Hitabet ve İrşad dersleri (1960-71) hocalığı vazifelerinde bulundu.

Türkiye'de yeniden İslâmî uyanışın başladığı yıllarda, bazı önemli cemiyet ve vakıfların kuruluşuna da katıldı. Sönmez Neşriyat Şirketi'nin kuruluş yıllarında idare meclisi başkanlığı yaptı; bu sırada haftalık Yeni İstiklâl gazetesinin çıkarılmasına vesile oldu. İlim Yayma Cemiyeti ile İslâmî İlimler Araştırma Vakfı ve Millî Kültür Vakfı'nın kurucuları arasında bulundu.

Kendisinin bütün faaliyetleri içinde en fazla öne çıkan hizmeti ise, çok sevilen bir sohbet adamı olarak, dersleri esnasında öğrencileri ve devam ettirdiği haftalık toplantılarda, halk ve gençlerle yaptığı konuşmalarıyla, onlara dinî, edebî sahalarda ve hayat yolunda ikaz ve irşadlarda bulunması olmuştur.

Merhum, İslâmî çizgide, Allah'a ve Resûl'üne bağlı olan herkesi kardeş sayan, müslümanlara en küçük bir hizmeti dokunanı, kim olursa olsun, baş tâci eden, iman ve gönül eri, mutedil bir İslâm davetçisi idi. Allah rahmet eylesin.

ESERLERİ: Memuriyeti sırasında ictimâî ve edebî yazılarını "Nâmık Yaz", ilmî yazılarını "Abdullah Söğüt" imzalarıyla, emekli olduktan sonra ise kendi adıyla yayınladı. Sebîlürreşad, İslâm Mecmuası, İslâm Medeniyeti Mecmuası, Yeni İstiklâl, İslâm Düşüncesi, Diyanet Dergisi, Bugün ve Yeni Asya gibi dergi ve gazetelerde yazıları çıkmıştır. Kitap olarak eserleri:

Yılların İzi (hatıralar) • Din ve Cemiyet • Tasavvuf • Kısas-ı Enbiyâ (Ahmed Cevdet Paşa'dan sadeleştirme) • Peygamber Efendimiz (Kısas-ı Enbiyâ'nın ilk kısmı) • Üstadım Mehmed Âkif • Adanalı Hayret Efendi (mezu-niyet tezi) • Yazıları • Sohbetleri • Edebiyat Seçmeleri... Son dört eser henüz basılmamış olup, Med Kitap tarafından neşre hazırlanmaktadır.

MUALLİM MÂHİR İZ

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü
Tasavvuf Tarihi, Hitabet ve İrşad Dersleri
Öğretim Üyesi, Merhum

TASAVVUF

**MÂHİYETİ – ÇIKIŞI – TARİHÇESİ
BÜYÜKLERİ VE TARİKATLER**

Tertip ve Hazırlama:
M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ
Muallim Mâhir Bey'in Talebesi

Gonca Yayın Grubu : 190
Med Kitap : 13
Muallim Mâhir İz Külliyyâtı : 3

Kategori : İslam > Tasavvuf

Eser Adı : Tasavvuf
Eser Sahibi : Muallim Mâhir İz
Yayına Hazırlayan : M. Ertuğrul Düzdağ
ISBN : 978-605-06660-6-9
11. Baskı : Ekim - 2022

Sayfa Düzeni : İskender Türe
Kapak Tasarım : Ahmet Yılmaz
Baskı & Cilt : Egem Basım Yayın

Yayıncı Künyesi

Sertifika No: 44071

Gonca Yapım Matbaacılık Yayıncılık Eğitim Hizmetleri San. ve Tic. A.Ş.

Balabanağa mah. Büyük Reşit Paşa cad. No:16/B - 7 Fatih/İstanbul

Tel: 0(212)-528-50-76

Fax: 0(212)-519-71-98

www.goncayayincilik.com

editor@goncayayincilik.com

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre; Bu eserin tüm fikri hakları Eser Sahibi'ne aittir. Mülki hakları ise özel anlaşmalı olarak Yayınevi'ne aittir. Tanıtım amaçlı alıntılar haricinde, yazılı izin alınmaksızın kullanılması veya çoğaltılması yasaktır.

İÇİNDEKİLER

BİRKAÇ SÖZ	13
ÖNSÖZ	15
Tasavvuf yolu neden doğmuştur?	15
Medrese - Tekke uyumsuzluğu	16
Her şey Hakk'ı tesbih eder	17
Tasavvuf erbabının Kur'an-ı Kerim tefsirleri	17
Vahdet-i Vücut meselesi	18
Vâiz ve hatiblerin temkinli olmaları lüzumu	19
Kendi yezidlerimiz ve yezidliklerimiz	19
Veliler ve meczublar	20
GİRİŞ	23
Tasavvuf çığrı neden açıldı?	24
Tarikat pirleri ve aşk-ı İlâhî yolu	25
Zikir ve fikir	26
Medreseler ve tekkeler	28
Medrese - tekke mücadeleleri	29

BİRİNCİ KISIM

TASAVVUF NEDİR

BİRİNCİ BÖLÜM:

TASAVVUFUN MÂHİYETİ	33
1- TASAVVUFUN MEVZUU	33
2- TASAVVUFUN GAYESİ	34
Ceset ve ruh	34
3- TASAVVUFUN ÖZELLİKLERİ	35
İbadet ihtiyacı	36
Kalbin hastalıklardan temizlenmesi	36
Ulvî ve süflî insanlar	37
Tasavvufun ve tekkelerin te'siri	38
4- TASAVVUF ve SOFÎ KELİMELERİNİN İŞTİKÂKI	39
1. ASHÂB-I SUFFE:	39
2. SAFF-I EVVEL:	40
3. BENÜ'S-SÛFE:	40
4. SAFEVÎ:	40

5. SAVF:.....	41
6. SOFOS - SOPHÍA:.....	41
7. SOF:	43
Mâsivânın hayalinden korunmak.....	45
5- TASAVVUFUN MENŞEİ.....	46
Sofiyenin zuhûru	47
6- YABANCILARIN TASAVVUFUN MENŞEİ	
HAKKINDAKİ YANLIŞ GÖRÜŞLERİ.....	48
1. İRAN MENŞEİ:	48
2. HİNT MENŞEİ:	49
3. YENİ EFLÂTUNCU MENŞE':	50
4. İBRÂNÎ-HİRİSTİYAN MUHİTİ FİKRİ:	51
İKİNCİ BÖLÜM:	
İLERİ GELEN SOFİLERE GÖRE TASAVVUFUN TARİFİ	53
MAR'UF EL-KERHÎ:.....	53
SERİYY-İ SAKATÎ:	54
Tarikatte ilim	54
Tarikatte irfan	54
Kitab ve sünnetten ayrılmamak	55
EBÛ HAFS EL-HADDÂD:	56
Ölünceye kadar kulluk et.....	57
EBU'L-HÜSEYİN EN-NURÎ:.....	58
“Biz dahi alırdık, otuza kırka”	58
Emeller ve elemeler.....	59
Şükür nasıl yapılır?.....	59
SEHL BİN ABDİLLAH ET-TÜSTERÎ:.....	60
AMR BİN OSMAN EL-MEKKÎ:.....	61
SÜMMÜN EL-MUHİB:	61
CÜNEYD-İ BAĞDADÎ:	63
Mâsivâ nasıl terk edilir?	63
Maddeye gönül vermemek.....	64
Mal ve nefisle mücadele	65
Allah ve Resûl'ünün ahlâkı.....	66
“Zâhir ile amel et, sana yeter.”	67
MİMŞÂD ED-DİNEVERÎ:	67
Bilinmemek, faydasızdan sakınmak	68
ALİ BİN EL-ISFAHANÎ:	68

EBÛ MUHAMMED EL-CÜVEYNÎ:	69
EBÛ AMR ED-DİMİŞKÎ:	69
EBU'L-HASAN EL-MÜZEYYEN:	70
Halka rehber olmak.....	71
EBU YA'KÛB:	71
EBU ABDİLLAH BİN HAFÎF:	72
EBU SAÎD BİN EL-ARABÎ:	72
EBU'L-HASAN EL-BÛŞENCÎ:	72
Sonu gelmeyen emeller.....	73
EBU AMR BİN EN-NECÎD:.....	74
ŞEYH EBÛ İSHAK İBRAHİM EL-KARZÛNÎ:	74
TASAVVUFUN MANZUM BİR TARİFİ	75
TASAVVUF.....	75
MANZÛMENİN AÇIKLANMASI ve TASAVVUFÎ İZAHI.....	77
Varlık fânidir.....	78
Rûh ve mânâ ile meşgul olmak.....	78
Dertlilere derman olmak.....	79
Her hâli ve her sözü anlamak.....	80
Zor yoktur	81
Hakk'a yönelmek	82

İKİNCİ KISIM

SOFÎ KİMDİR?

BİRİNCİ BÖLÜM:	
İLERİ GELEN SOFİLERE GÖRE SOFİNİN TARİFİ	87
EBÛ SAÎD EL-HARRÂZ:.....	87
SEHL BİN ABDİLLAH ET-TÛSTERÎ:.....	87
CÜNEYD-i BAĞDADÎ:	88
EBÛ HÛSEYİN ŞİRVÂNÎ:.....	89
EBÛ BEKR EL-VÂSİTÎ:.....	89
AHMED RIFÂÎ:.....	90
Tevazu insanı yükseltir.....	90
Tasavvuf ve sofi.....	92
Namazın zikri	92
Mürşid-i kâmilin öncülüğü.....	93

İKİNCİ BÖLÜM:

İLK MUTASAVVIFLAR	94
1- Ebû Hâşim Sofî	94
2- Ebû İshak İbrahim Bin Edhem	96
3- Ebu'l-Feyz Zünnûn Mısırî	97
4- Fudayl Bin İyâd	98
5- Ma'rûf Kerhî	99
6- Seriyî-İ Sakatî	100
7- Bişr-i Hafî	102
8- Hâris bin Esedî'l-Muhâsibî	103
9- Dâvud Tâî	104
10- Şakîk Belhî	104
11- Ebû Yezid Bistâmî	106
12- Sehl-i Tüsterî	107
13- Hamdun Kassar	109
14- Ebu'l-Kasım Cüneyd bin Muhammed	110
15- Eş-Şibli	111
SOFÎLER, ŞEYHLER ve TARİKATLERE DAİR	112
Velîlerin kerametleri	113
Bid'atlere karşı tarikatler	113
Hakiki şeyhler ve tarikatler	114
Zikir ve ibadet	115

ÜÇÜNCÜ KISIM

TASAVVUF TERİMLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM:

TARİKATTE ON ESAS	119
1. Tevbe:	119
2. Zühd:	120
3. Tevekkül:	121
4. Kanaat:	121
5. Uzlet:	122
6. Zikre mülâzemet:	123
7. Hakk'a tamamıyla teveccüh:	125
8. Sabır	125
9. Murâkabe:	126
10. Rızâ:	127

İKİNCİ BÖLÜM:

MÜHİM TERİMLER HAKKINDA	129
1- ZİKİR	129
En büyük zikir: Namaz	130
Her an Hakk'ı düşünmek ve düşündürmek	131
Allah'a giden yollar	132
Geri kalanı hiçtir!	133
Mesciddeki zikir ehli	133
2- ŞÜKÜR	134
Şükür nedir?	134
Hakikî şükür olsa	135
3- MÜRŞİD	136
4- FAKR	137
İslâmiyet'te yoksulluk makbul değildir	137
Düşülen hata	138
İslâm'a söz getirilmiştir	139
5- VAHDET-İ VÜCÛD	140
Bu fikrin doğuşu	140
Sofiler ve tasavvuf erbâbı	141
Felsefe ve tasavvuf	143
İki görüş	143
Muhyiddin Arabî ve Süyûtî'ye göre	144
Hallâc Mansûr	145
Vahdet ve kesret	146
İkinci görüş	146
Ahmed Rifâî'ye göre	147
İmam Rabbanî'ye göre	147
6- ÂYİN ve SEMÂ	149
Âyin çeşitleri	149
7- MEVLEVÎ ÂYİNİ	150
Önce namaz	151
Semâ	152
8- ÂYİN ve SEMÂ' HAKKINDA BAZI MÛTÂLAALAR	153
Güzel ses	155
Aziz Mahmud Hüdâyî'nin görüşü	156
Bursalı İsmail Hakkî'nin görüşü	159

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	
BAZI TERİMLERİN KISA İZAHİ	161

DÖRDÜNCÜ KISIM TARİKATLER

BİRİNCİ BÖLÜM:	
DOĞUŞU VE ÂDÂBI	171
1- TARİKATLERİN DOĞUŞU	171
İlk sofiler	171
Oniki büyük tarikat	173
Zikrin çeşitleri	174
Tarikat yolları	175
Tarikatte dereceler	175
Sâlikin vasıfları	176
Tevekkül, kanaat, şükür	177
Hakk'a teslim olmak	178
2- TARİKATLERİN USÛL VE ÂDÂBI	179
Şeyhe biat	179
Sülûk	180
Sülûkün mertebeleri	180
Zikrin çeşitleri	182
İKİNCİ BÖLÜM:	
TARİKATLER VE KURUCULARI	184
1- KÂDİRİYYE TARİKATİ	184
Abdü'l-Kâdir Gilânî	184
2- YESEVİYYE TARİKATİ	187
Hoca Ahmed Yesevî	187
3- RIFÂİYYE TARİKATİ	188
Ahmed Rifâî	189
4- MEDYENİYYE TARİKATİ	190
Ebû Medyen Şuayb	190
5- KÜBREVİYYE TARİKATİ	192
Necmüddin Kübrâ	192
6- SÜHREVERDİYYE TARİKATİ	194
Şihâbüddin Sühreverdî	194

7- EKBERİYYE TARİKATI.....	195
Muhyiddin İbnü'l-Arabî	196
8- ŞÂZELİYYE TARİKATI	199
Ebu'l-Hasan El-Mağribî Eş-Şâzeli	199
9- MEVLEVİYYE TARİKATI.....	200
Mevlânâ Celâleddin Rûmî.....	201
Mevlânâ'nın eserleri	202
Ben Kur'an'ın bendesiyim	203
Gel, yine gel!	203
Hazret-i Mevlânâ demek ister ki:.....	204
10- BEDEVİYYE TARİKATI	205
Ebu'l Abbas Ahmed Bin Ali El-Bedevî	205
11- DESÛKİYYE TARİKATI	207
Seyyid İbrahim Burhaneddin Desûkî	207
12- SADIYYE TARİKATI	209
Sa'düddin bin Mûsâ El-Cebbâvî Eş-Şeybânî.....	209
13- NAKŞİBENDİYYE TARİKATI.....	210
Bahâüddin bin Muhammed El-Buhârî	210
14- HALVETİYYE TARİKATI	211
Ebû Abdillâh Sirâcüddin Ömer bin	
Ekmelüddin El-Gilânî El-Halvetî	212
15- BAYRAMİYYE TARİKATI	213
Hacı Bayram Velî	213
16- EŞREFİYYE TARİKATI	215
Eşref Rûmî.....	215
17- MÜCEDDİDİYYE TARİKATI.....	216
İmam Rabbânî Ahmed El-Fârûkî Es-Sirhindî	216
18- CELVETİYYE TARİKATI.....	216
Aziz Mahmud Hüdâî	217
Eserleri:	218
İsmail Hakkı Bursevî.....	219
Eserleri:	221
SON BÖLÜM:	
HÜLÂSA VE NETİCE	223
1- HÜLÂSA	223
Peygamber Efendimiz'in yolu	223
Tasavvuf, şeriatin ayıdır	224

İbni Haldun'un tarifinin açıklanması	224
2- İSLÂM ÂLİMLERİNİN TASAVVUF HAKKINDAKİ FİKİRLERİ.....	227
3- NETİCE.....	238
TARİKATLER ve KURUCULARININ LİSTESİ.....	241
ESERİN HAZIRLANMASINDA İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR	253

BİRKAÇ SÖZ

Merhum Hocamız Mahir İz Beyefendi'nin eserleri, birkaç sene süren bir mahrumluk devresinden sonra, inşallah yeniden, mü'minlerin ve İslâmiyet'i, gönülleri sarıp bürüyen güzellikleri ile bilmek ve hissetmek isteyen herkesin istifadesine sunuluyor.

Gonca Yayınları, MED Kitaplar kapsamı içinde Merhum'un eserlerini bir dizi halinde neşretmeye karar vererek çok isabetli ve hayırlı bir teşebbüse girişmiş bulunmaktadır.

Dizinin ilk kitabı olan "Yılların İzi"nde hayatını ve hizmetlerini, hayranlık ve ibretle okuduğumuz Merhum Hocamız, bu kitabında, ilmi, irfanı, kemâli, itidâli ve uzun ömrünün tecrübe ve görgüsü ile bizlere hitap ediyor.

Bu "Tasavvuf" ile daha önce yayınlanan "Din ve Cemiyet" adlı eserleri birlikte, bizlere, "insanca" ve "Müslümanca" düşünme ve yaşamanın anahtarlarını verecektir.

Bu kitap, Merhum Hocamızın İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki (İlahiyat Fakültesi) derslerinde anlattıklarından meydana gelmiştir. Merhum kitabının ithâfında söylediği gibi "istikbâlin mânevî mimarı" saydığı talebelerine, daima en güzel ve en yüksek, ölçü ve duyguları vermişti.

Merhum'un ruhsatı ile bu eserlerinin neşir ve tashih hizmetinde bulunmaklığımın, benim için bir sevinç ve âhirette ümîd-i necât sebebi olduğunu şükran ile ifade etmeyi boynunun borcu biliyorum.

Merhum büyüğümüzü, Rabbimizin sonsuz rahmetine emanet ederken, bu eserde zikr olunan hiss-i uhuvvetin, kemâl-i imanın ve neşve-i tasavvufun bizlere de ihsân buyrulmasını, aynı dergâh-ı rahmetten tazarru ve niyâz ediyoruz.

M. Ertuğrul Düzdağ
duzdag@hotmail.com

ÖNSÖZ

Muallim Mâhir İz

Tasavvuf Tarihi dersinin Yüksek İslâm Enstitüleri programına konması çok isabetli bir karar olmuştur. Herhangi İlmî bir müessesede veya (Ankara) İlahiyat Fakültesinde, bu dersin okutulması ancak ilmî bir araştırma değerini taşır. Fakat Enstitülerimizde bu ders, meslek dersleri kadar mühimdir. Henüz bu ehemmiyet herkes tarafından lâıyıkı vechile takdir görmemiştir. Sebebi de, tasavvufun telâkki tarzının, hatalı bir görüşe bağlı olmasındandır.

Tasavvuf yolu neden doğmuştur?

Tasavvuf, ruhî ve vicdanî bir duyuşun mahsulüdür. Bin yıldır, yani Türkün İslâmiyet’i kabulünden itibaren kurulmuş olan Müslüman-Türk devletlerinde ve Türkün gayri bütün İslâm memleketlerinde hemen her şehirde cami ile beraber bir tekkenin, bir zâviyenin kuruluşuna şahit oluyoruz.

O halde bu zaruret neden doğmuştur. Bu, imanla eş bir Hak sevgisidir. Şöyle bir cümle ile maksadı ifade edebiliriz: Şeriat bir fetva, tarikat ise bir takva yoludur ve hiçbir zaman birbirinden ayrı şeyler değildir. Temel inançları bir, gayeleri aynıdır.

Medrese - Tekke uyuşmazlığı

Tasavvufun tarihî seyrini tedkik edince görürüz ki, zaman zaman ilmiye sınıfı ile tarikat mensupları arasında münakaşa ve mücadele zuhur etmiş ve bu ikisinin ayrı ayrı olduğu zehâbına kapılarak, ulema ile meşayihin arası açılmak ve münâferet husûle getirilmek istenmiştir. İhtilâfın iç yüzü incelenecek olursa, hakikat meydana çıkar ve işin bir müsamahasızlıktan ileri geldiği anlaşılır.

Bazı tarikatlerin kendisine mahsus zikir ve âyinleri vardır. Bunları toptan red ve inkâr, birinci ihtilaf sebebi olmuştur. Halbuki imanı Ehl-i Sünnet mezhebine uygun ve kıblesi bir olan ve müslümanım diyen bir zümrenin Hakk'ı zikir ve tevhid hususunda içinden gelen bir şevk ve heyecanla, bazı ef'âl ve harekâtı iltizam etmesi, kırıcı bir tenkit yapmak için kâfi sebep değildir.

Dinin en büyük düstûru, Peygamber Efendimiz'in amellerin temeli sayılan hadis-i şerifi: *“Ameller niyete bağlıdır, herkes niyetinden mes'uldür”*¹ mealindedir ki, ef'âl-i mükellefin ancak bu suretle sıhhat ve kemâlini bulur.

Binâenaleyh şekle taalluk eden ve heyecan mahsulü olan kıyam ve devir zikirleri erbâb-ı insafça hoş görülmeğe lâzımdır. “Bu ahvâl sünnete muhaliftir” ve benzeri sözler, sünnetin mahiyeti tedkik edilmeden ve sîret-i Nebi tafsîli ile görülmeden sathî bir nazarın ifadesi sayılır. İşi ta'mik eden ulemamız, yerinde senetlerini göstermiştir. İleride görüleceği gibi mezhep sahibi İmam Şafî bu zevâtın başında gelir.

¹ Buhârî, *Sahih*, Bâbu Bed'u'l-Vahy 1.